

VIHAR JUDIT

„Időjáró” az égi mezőkről

Bratka László utolsó kötete

Az Időjáró jelentéseiből (Kortárs Kiadó, 2005) című könyv Bratka László életében megjelent utolsó kötete. Nem sokkal ezután az ötvenhét esztendő író azokra a bizonyos „égi mezőkre” költözött. Prózakötettel koronázta meg az életművet. *Az Ecce volt, hol nem volt* (Széphalom, 1998), a *Felhős* (Széphalom, 2001) című kötetek után újabb prózai írásait adta közre. Ezt megelőzőleg viszont összefoglaló művet jelentetett meg: harminckét év költői termésének legjavából, 1970-től 2002-ig írott verseiből kötött csokrot Bratka László a *Hétfecsétes város levéltáraiban* című gyűjteményes kötetében. Munkáit többször is különböző rangos díjakkal jutalmazták. Ezek közül a legjelentősebbek: TV-nívódíj, 1996., Wessely László-díj, 1997, MAOE Pro Literatura díj, 2001.

Utolsó könyvének már a címe is „bratkás”, keserű ironiát, önironiát sejtet. Főhőse, az Időjáró nem más, mint maga az író. S a kötetben már az égi mezőkről köszönti az olvasót. Az „időjáró” bratkai szóteremtés, az időjárás szóból származik, de annak nem mindennapi értelmében az éghajlatra utalva, hanem szó szerint értelmezve: olyan emberre gondol az író, aki már több idősíkot megjárt. Pedig az időt nincs mihez igazítania, írja, hiszen non-stop működik itt minden: az üzletek, a rádió- és tévéműsorok. A régi kísértetek azt hiszik, a hétfő is megszűnt, mert most már szakadatlanul lehet nézni a tévét. Folyik az idő szünet nélkül.

Ebben a kötetében is számtalan alakban jelenik meg előttünk az író. *Az átváltozó művész* című írásában például így ír artistaművész mezébe bújít önmagáról: „Aztán, ötven éppen csak elmúlhatott, varázsütésre elkezdett öregedni. Egyre többet hibáztott. Gyakran jött ki mutatványaiából másképp, mint ahogy bement...” Bármennyire is prózakötet ez, mégis lírai próza, ahol szinte minden írás hőse a mindig más jelmezben feltűnő író. Az író, aki folyamatosan „küzd az elmúlás ellen”. Gyakran öltözik macskának, ahogy más kötetében is, hogy szótlán szemlélődéssel elmerenghessen változó világunk felett. Sokarcú énje mindig más és más idősíkokban és helyszínen jelenik meg fantáziájának vágató Pegazusán.

A mai élet világa sokszor keveredik Bratkánál a múlttal, az európai táj az arab, a török, a távol-keleti világgal. Ebben a különös közegben minden lehetséges. Mint mikor a világhálón kattintgatunk, Bratka Lászlónál is gyakran a gondolat szárnyán röpülünk át egyszerre egy másodperc alatt több ezer kilométert és évszázadot. A különböző dimenziók, a tér, az idő, a számok nála gyakran egymásba csúsznak. Mégis írásainak helyszíne legtöbbször a '60-as, '70-es évek világa, melyet gyakran hoz párhuzamba az író a rendszerváltozás utáni korrallal. Ahogy Kemsei István írja a *Felhős* című kötet kritikájában: „képes akár egyetlen mondatban korszakokat, gondolkodásmódokat egybesűríteni, s ezzel a világ fonákját a maga soha nem látott egységében, az időt és a teret egyetlen univerzumba összehúzza szemléltetni”. Önmagának is olyan nevet választ, amely egybefoglalja a múltat, jelent és jövőt, de az egész univerzumot is: „én

vagyok Don Quijote de E. T.". A '60-as, '70-es évek idejéből „végigtolja a nosztaligát” a költő, így kamaszkora jelenik meg előttünk, amint konnektorba dugott ujsa élvezi az áram bizsergését. Majd a serdülő ifjút idézi fel, a padláson megbúvó ifjúkori szerelmet és ugyanakkor Gagarin fellövését az űrbe. Magánélet és közügy, gigantikus és kisszerű egyszerre tűnik fel a képsorokon: Lajka kutya mellett megjelenik a kannás tejet felváltó borzadállyal fogadott zacskós tej. Hallunk a karibi rakétaválságról, no meg arról, hogy a téveszesítés elől a pesti külvárosba menekülők hogyan reménykednek abban, hogy kihozzák nekik a trolit. A külváros képe nála pasztellszínekkel festett keserű ironikus látomás: „És a kultúrház magas falain, akár egy hokedlin, átbuknak a téli éjszakákon a bicskás szelek, és Hold-anyó úgy néz le rá a saját fényénél, mint Mári néni a szomszéd Julcsáék udvarán álló járókára, amelybe valahogy szerencsen gyerek termett.” A legtöbb nő sorsa ebben a világban kegyetlen, lélektelen. Egyetlen vigaszuk, hogy szotyolát majszolnak, munkaversenyben hajszolják magukat, s győzelmeiknek száma csak abortuszaiknak számával vetekszik. Az emancipálódott nőkből Bratka szerint viszont mára „vibrátoros amerikai nők” lettek.

Bratka írásaiból újabb önéletrajzi jellegű élmények bukkannak fel, a fonógyárban töltött fél év emlékei, amikor arról ír, hogy a harminc- vagy negyvenfilléres órabéremelés miatt „hetekig üldözte a talaj menti népharag”. Ahogy Karinthy találkozik egy fiatalemberrel, úgy Bratkát is megszólítja egy hang a sötétből: „Hány éves vagy, Laci-ka?” Majd ugyanez a hang felszólítja, hogy tetessen foltot a „lyukas nadrágjára és a hálólókacsos egzisztenciájára”. Érdekes jellegzetessége világának, hogy egyszerre van nála jelen a groteszk humor és a véresen komoly valóság.

Az Örökénytől örökölt egypéercesekben, vagy talán negyedpéercesekben Bratka arról a „csöndnél csöndebb csönd”-ről, arról a döbbenetről szól, amit az vált ki belőle, hogy itt a csodálatos madarak nem lehetnek szabadok, mert titokban szíj feszül rajtuk. Erről az *Egy tágas elhanyagolt...* című írásról óhatatlanul is a három T jut az olvasó eszébe. De a mai kor bírálata sem marad el, hiszen – ahogy Bratka írja – régen a tudat barlanghasadékán csak egy ujjnyi volt a rés, mára viszont vállig beér rajta az ember, a káosz egyre nagyobb, s ez a nyílás egyre nő. A ma képe kiszámíthatatlanabb Bratkánál, mint a múlté. A csendes külvárosi gyárak, üzemek helyén ipar helyett a „növényzet, a lombok és az adminisztráció burjánzása” jellemző. Olyan világ ez a mai – Bratka szerint –, ahol a „lopás és a feketézés örökzöld”. A rövid írások epikailag nem eseménydúsak, inkább egymás után feltűnő álomképek, asszociációs láncok, amelyekből félelem és szorongás tör fel, ugyanakkor az író képes kívülről is nézni ezt a valóságot, s ilyen értelemben mindez komikusnak is tűnik. A csontváz ujjain mindenünnen figyelő szemek borzongatnak bennünket, de egyszermind jókat kacagunk rajtuk. A konklúzió hatása is kettős: „ebben a világban még szemesnek sem áll a világ”. Ugyanakkor félelmetes Bratka szerint az is, hogy a gonosz kísértetek visszatérnek, s ebben a világban újra emberek lesznek. Egy-egy mű címe is félelemre utal: *Szorítások és szorongások*. Ebben az írásában arról vall, hogy úgy peregnek benne a félelmek, mint „a homokóra két félgömbje közti szűrületben a homok”. Felgyorsult világunk olyan az író szerint, hogy „egy helyben állni ugyanaz, mint ha időgépen száguldoznánk”. Milyen jövőképet fest Bratka a világ számára? Rettegő iróniával rajzolja meg a jövőt. Radnótira utalva, szerinte oly korban fogunk élni, „amikor nincs már utókor”, s Krisztus Pantokrátor helyett az időn

Kronokrátor uralkodik. Ebben a világban annyira szennyezett a levegő, hogy szka-fanderben kell az utcán járni, s a tiszta levegőjű lakások olyanok lesznek itt, mint sajtban a lyukak. Kifáradt világ ez, mely utolsó korszakában tartalékaiból él, amikor „ütött a 24. óraigazítás”. Másutt Bratka a világ sorsát virtuális játékprogramnak nevezi, amely, akármit teszünk is, mostanra lefagyott.

Ez a világ természetesen a modern mesék világa. E poézissal teli mesevilágban van otthon Bratka László, hiszen egyik legnépszerűbb munkája, a Gothár Péterrel közösen írt *Hagyjállóva Vászka* című film forgatókönyve a mai orosz valóság modern meséje, melyért 1996-ban, a 27. Magyar Filmszemlén forgatókönyvírói fődíjat nyertek. Nem véletlen az, hogy Bratka írásaiiban az orosz hatás érvényesül, hiszen korunk egyik legkiválóbb orosz műfordítója volt, s számos modern orosz regényt, Jerofejev, Pelevin világhírű munkáit általa ismerhette meg a magyar olvasóközönség.

Bratka világa nem a szépség, a ragyogás mesevilága, itt a nincstelenség, az otthontalanok, a kifosztottak szánalomra méltó, sajnálatra itélt silány odújáról készült tömör látletet a szatíra eszközeivel. Ebben a mesevilágban is vannak vándorlások, de nem az üveghegyeken túlra, hanem a „sehonnanból megyünk a sehovába, mi, sehonnai finom úriemberek. Egész életünk ennek a traumának a feldolgozására megy el.” S út közben e mesevilág hőseinek már hamuban sült pogácsa sem jut, helyette emlékeikből, terveikből kell táplálkozniuk. Természetesen e mesevilágban a tárgyak is meg-személyesülnek: a háztetők például megunták a piros cserepeket, helyette svájcisapkát húznak a fejükbe. Ebben a világban álmukban autóznak az emberek, miközben mobiltelefonoznak, s miután felébredtek, éberén is ugyanúgy tesznek: kocsin száguldoznak mobillal a fülükön.

Bratka László írásainak kedvelt világa tőlünk napkeletre esik, s ez főként a hatalmas orosz föld, no meg a mesés Távol-Kelet. A keleti filozófiákat idézi, hiszen Bratka László jól ismeri ezt a világot, sokat foglalkozott tibetológjával, a klasszikus kínai filozófusokkal. Írásaiiban meglegljük a taoizmus eszméit, a kínai és japán buddhizmust, ahol minden másfajta, gyakran fordított nézőpont szerint látszik. Ebben a világban minden reinkarnálódik más dimenzióban, de meglegljük a régit, s ami újnak látszik, azzal is már találkoztunk valahol. Főnixmadárként mindig és minden újjászületik. Kisszerű hősei heroizálódnak, az időben távolodó hősök pedig esendőkké, hétköznapiaikká válnak a szemünk láttára. Ezek a szereplők többnyire kutyák vagy macskák, gengszterekből lett *gegszterek*, akik újra meg újra átalakulnak, hol macskabíróvá, hol taorminai színházzá, hol Weöres Sándorrá, hol pedig kilincscsé. Időben és térben átívelő, de gyakran feltűnő alak itt Stirlic, a szovjet mesterkém, aki immár mobiltelefonon beszél meg pásztorórát Göbbels kisasszonnyal. Szerepel nála a futballbíró, aki félig macska, hiszen karmai vannak, egyik lába emberi, a másik viszont szőrös mancs, de gyakran futás közben „egérutat nyer”. De itt van Kosztolányi kedvelt hőse is, igaz ugyan, hogy elferdült azóta, mert nyugatimádó Westi Kornél lett belőle.

Bratka László egyperceseiben mindig jelen van a groteszk humor, a szatíra és az irónia, hiszen az eltorzult kor eltorzult hőseit a szatíra, a humor eszközeivel tudja legjobban ábrázolni. Hogyan éri el ezt a groteszk ábrázolást a költő? Legtöbbször úgy, hogy a magasztos, az ünnepélyes, a lényeges mellé, mint már említettük, szemrebbetés nélkül odahelyezi a parányit, a kisstílt, a lényegtelen, s ezek az aránytalanságok, a két egymáshoz nem illő találkozásává váltja ki az olvasóból a humor élményét.

A groteszk humornak nagyon gyakori forrása a szójáték, a különböző asszociációk összekapcsolása. Lássunk ezekre néhány példát. Korunk hőse Bratkánál nem kardot ránt, csupán „kihúzza hüvelyéből acélos tekintetét”. Desdemona a „hű de hű feleség”, Jago viszont a Hágó névre hallgat. A virtuális szájtok összeérnek, Kontantinosz Kavafisz, görög költő vezetékneve helyett a japán Kavaszaki jelenik meg Bratkánál. Humorának egyik erőssége sajátos szóteremtése. Ezek az új szavak is gyakran válnak a sajátos bratkai humor forrásaivá. Ilyenek például a centripetálódik, nosztaliga, vagy másutt pedig a Micsurin névből alkotott mi csurink. Szóhasználata rendkívül széles: a hivatali stílus szavai, a beszélt nyelvi fordulatok, a zsargon, a flaszter szókinccse, de ugyanakkor a népies szóhasználat is gyakran előfordul prózájában. Stílusa vérbő, erotikus. Bratka prózájában is nagyon fontos szerepet kap a zeneiség, a hangok humoros ismétlődése is, mint például a következő mondatban, ahol az „ö” és a „cs” hangok ismétlődésével éri el többek között a komikus hatást: „Hanem a Börcsököt sem ringatták kőbölcsőben.”

Bratka László utolsó kötetében már érezzük a búcsú hangjait. Soraiból kitűnik, hogy a sajátos hangú író megadta magát a halálnak. Kedvelt hőse, a macska is így szólal meg: „Elmenni ebből az egy csapásra profanizálódott világból!” Az író úgy érzi, még az írásba is belefáradt. Könyvében az anonim íróról a következőket olvashatjuk: már nem húzza többé a „sorok pókfonalát” a kézirat „hómezőn”. Bratka László igazi művész, s mint ilyen, vátesz is: utolsó kötetének szavai valósággá váltak, kívánsága, fohása teljesült: jobb lenne, „ha egy fölöttem lévő... égi valaki térdére fektethetném bizalommal ősz szakállú fejem!”

A *Nagyvilág* a budapesti Xantus János gimnáziumban